

Debatanmeldelse

Om udgivelse af retsmateriale

Jens Chr. V. Johansen

Fortid og Nutid marts 1997, s. 62-65

De Hansborgske Domme 1545-1578 I-III. Ved Emilie Andersen samt Anders Andersen, Troels Fink og Peter Kr. Iversen. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1994. 1.400 s.

Redaktørerne har givetvis bedt mig om at skrive en debatskabende anmeldelse af *De Hansborgske Domme 1545-1578*, fordi min forskning gennem en årrække har beskæftiget sig med anvendelsen og udnyttelsen af retsarkiver.

Denne anmodning har ført til selvansøgelse. Egentlig er der jo ingen problemer med at anmelde foreliggende kildeudgave; teknisk kan man ikke ønske sig mere, og den årrække, den spænder over, er utvivlsomt meget passende.

Hertug Hans den Ældre styrede fra Hansborg det hertugdømme, han var kommet i besiddelse af i 1544, indtil sin død i 1580, og som bestod af store dele af Haderslev og Tønder amter, dele af Vadehavsøerne og Fehmern samt Bordesholm Kloster og fra 1559 den midterste del af Ditmarsken. Doms materialet omfatter såvel sager appelleret fra underretterne som sager direkte anlagt ved amtsretten. Hver enkelt af de mere end 700 domme er sammenfattet i regestform fulgt af selve teksten in extenso.

Det er noget helt andet, der volder problemer. Disse opstår, når vi begynder at se nærmere på ideen med at udgive retsmateriale, og i den sammenhæng tager de allerede udgivne retsprotokoller i deres forskellige afskygninger op til overvejelse.

Enkelte ville med en vis ret kunne sige, at der faktisk allerede er kildeud-

gaver nok. I den forbindelse skal det dog påpeges, at Danmark sammenlignet med de tre andre nordiske lande er langt bagud, når det drejer sig om udnyttelsen af retsligt materiale. Det føles besynderligt som dansker at deltage så godt som alene i nordiske konferencer om historiens retslige aspekter, når professorer fra Finland, Norge og Sverige ankommer med skarer af ivrige specialeskrivende studerende. Når man tænker på, hvorledes f.eks. mentalitets- og socialhistorie har vundet indpas ved historieundervisningen på også de danske universiteter, er det mærkeligt, at retshistorien har lidt den skæbne at blive relegeret over til det juridiske studium, til trods for at det retslige materiale bugner af oplysninger, der kan benyttes i social- og mentalitetshistorie – for ikke at sige næsten alle former for bindestregshistorie.

Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie (det senere Landbohistorisk Selskab) begyndte ellers i 1954 med udgivelserne af *Herlufholms birks tingbøger 1616-1619 og 1630-1633*, fulgt af *Skast herreds tingbøger 1636-1640*, *Aasum herreds tingbøger 1640-1648* og *Sokkelund herreds tingbøger 1621-1622 og 1624-1637*. I 1965 begyndte Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie at udgive *Malmø Stadsbok 1503-1559*, det blev fulgt af *Malmø tingbøger 1577-1583 og 1588-1590*, dernæst kom *Helsingør*

*Stadsbog 1549-1556 og 1559-1565 og til sidst Ribe rådstuedombøger 1527-1576 og 1580-1599. Også i 1965 begyndte Landsarkivet for Nørrejylland at udgive Viborg landstingsdombøger 1616. Sagsreferater og domskonklusioner, som blev fulgt af en udgivelse af Dombog 1617A, af Dombøger 1617 B og C og Dombøger 1618 A, B og C. Udtag af dommene. Samtidig kom Det kgl. Rettertings domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's tid. I 1978 fik vi første bind af Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Danske Domme 1375-1662. De private domssamlinger. Året efter i 1979 kunne man i *Fortid og Nutid* læse, at alle bevarede domme fra Viborg landsting fra 1569 til 1805 var blevet sagtypologiseret og kunne benyttes på Dansk Folkemindesamling. Af en artikel i samme tidsskrift fra 1985 fremgik det, at Dansk Data Arkiv lå inde med en registrering og en sagtypologisering af sagerne fra domstolene i Helsingør fra 1612 til 1629 og fra 1679 til 1708, og fra birke- og herredstingene på Falster fra 1665 til 1718. I 1982 udkom to bind *Tingbogsekstrakter fra Thy. Hillerslev og Hundborg herreder 1666-1688 og Thisted købstad 1670-1711*. I 1988 begyndte en sagtypologisk registrering af protokollerne fra Kongens Retting 1537-1660,¹ som snart forventes publiceret (både i en trykt udgave og på diskette).*

Hvad er så resultatet af dette formidable udgivararbejde: et bind tingbogsstudier i *Bol og By* (1963) og et par enkelte artikler i festskrifter og lokalhistoriske årbøger.

Formentlig af den grund blev fire omfattende registerbind til Landbohistorisk Selskabs tingbøger udgivet; det hjalp heller ikke.

Af forordet til det først udgivne bind af Sokkelund herreds tingbøger fremgår det dog, at styrelsen for Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie havde større planer;

udgivelsen skulle have været ført frem til Danske Lov i 1683, og man tumlede også med planer om at udgive en tingbogsrække fra en anden jysk retskreds end Skast herred. Ideen om at gå frem til 1683 indebar vidtgående perspektiver, men er givetvis strandet på økonomiske overvejelser.

Det er klart, at der er himmelvid forskel på extenso-udgivelserne og de typologiske registreringer, der bygger på, at en sag er blevet karakteriseret ved én sagtype.²

Hvad skal vi så bruge disse udgivelser af retsprotokoller til? For Udvalget for udgivelsen af kilder til landbefolkningens historie var der bredde i deres opfattelse, når man i indledningen til Sokkelund herreds tingbøger 1621-1622 skrev, at de *gamle tingbøger var en af de vigtigste veje til forståelse af vore gamle bondesamfund, ikke blot på tinge, men også i deres daglige arbejde og liv, deres samkvem og hele livsvilkår*. Erik Kroman mente ifølge indledningen til Malmø rådstueprotokol 1503-1548, at det var nærliggende at få udgivet en tilsvarende række, som var blevet foreslået af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie. Gustav Henningsen fra Dansk Folkemindesamling var vel mere pragmatisk,³ når han foreslog en typologisering: hvad fandtes der i det overleverede kildemateriale, det kunne betale at beskæftige sig med? Hvis forskerens interesse var at studere falskmøntneri, var der ikke meget ræson i at gå dombøgerne igennem, hvis der kun fandtes to sager herom (hvilket i sig selv var interessant – men et helt andet problem). Men når man havde gjort sit fund, hjalp ingen kære mor, så var det på med arbejdstøjet og ned i arkiverne.

Min egen interesse for at studere først kriminalitet og siden også civilproceslige retssager (arv, gæld o.l.) førte mig naturligt mod retsprotokollerne. I første omgang mod den forholds-

vis mekaniske eksercits blot at tælle retssager for at få et overblik over udviklingen, for derefter at forsøge at forklare denne udvikling. Med mindre man blot vil fremdrage det pittoreske, er man tvunget til at arbejde med serier, eftersom det er en del af historiefaget at beskæftige sig med forandring. Vi kan ikke forvente at finde megen forandring ved en gennemgang af de udgivne tingbøger fra Skast herred 1636-1640. End ikke en gennemgang af retsprotokollerne fra Helsingør af en tilsvarende årrække fra 1681 til 1685 kan dokumentere forandring, selvom Danske Lov var udkommet i 1683, og selvom man på forhånd kunne forledes til at tro, at det ville have ført ændringer i det retslige liv med sig.⁴ Serier er en tvungen nødvendighed, og så kan vores forventninger alligevel blive skuffede.

For hvis det, man ønsker, er en så godt som fuldstændig dækning af det retslige liv i en by, er det ikke nok med at gå til rådstueretsprotokollerne og bytingsbøgerne; i Ribe må man også opsøge en 'Eds- og tovs-protokol' og en 'Rådstuebog over byens enge og jorder'.⁵

Når det store arbejde med at gennemgå tingbøgerne var gjort, måtte det vel kunne gøres brugbart for andre. Men hvorledes? Frykten sidder vel stadig et eller andet sted for endnu en gang at ende i den ubegribelige katastrofe, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie kom i, da det begyndte at udgive mikrofiche og sælge apparater til at læse disse med. Resultatet af dette projekt var vel en erkendelse af, at læseren vil læse en bog trykt på papir.

Et af problemerne ved en udgivelse fremgik klart af forordet til Thy-ekstrakterne, mens de to bind ekstrakter fylder 1.398 sider, skønnedes en total udgivelse at ville have fyldt det 15-20 dobbelte.

Sagen er i sin enkelthed, at retspro-

tokollerne udgør et kæmpemæssigt materiale, og efter min opfattelse giver det ingen mening at give smagsprøver derpå: fire år fra Skast herred her og to år fra Viborg landsting der. Skal retsprotokollerne udnyttes, må det ske gennem lange serier, og det er økonomisk tungt at gøre det. Udgivelsen af året 1636 fra Skast herred forelå i 1954, efter at det i 1952 var blevet besluttet, at man skulle begynde derpå. Årene fra 1537 til 1660 ved Kongens Retterting var registeret efter sagtypologien på to år; én ting er under alle omstændigheder sikkert: hastigheden mellem de to former for udgivelse/registering kan ikke sammenlignes, uden at falde ud til fordel for sagtypologien.

Selvfølgelig er sagtypologien både blevet anerkendt og kritiseret. Ved en kongres 'Judicial Records and the Computer' i Bordeaux i 1987 var alle deltagere enige om, at sagtypologien var et fortrinligt redskab, men den kunne alligevel ikke bruges på de respektive lande, for nu havde man jo udviklet sit eget system. Den er også blevet forkastet som et brugbart redskab, uden det dog er blevet oplyst, hvorfor den ikke er brugbar.⁶ Først og fremmest er den blevet kritiseret for at være subjektiv. Udgiverne af sagregistrene til Landbohistorisk Selskabs tingbøger anførte i 1982, at de af mig kritiserede dobbelt- eller tredobbelregistreringer var valgt for at undgå *en betænkelig vurdering...forud for den bearbejdelse, registreringen lægger op til*.⁷ Kritikken er nok ikke helt uberettiget også blevet rettet mod, at sagtypologien ved behandlingen af sagerne fra Kongens Retterting skyder ved siden af, når en sag karakteriseres som 'retspleje', skønt den ved underdomstolen drejede sig om 'tyveri'. Dette problem ville naturligvis ved en typologisering af protokollerne fra Højesteret kunne løses ved, at der kom en oplysning med om sagtypen ved første instansdomstolen.

Men skal der gøres noget ved retsarkiverne, (og det er til syvende og sidst en forskningspolitisk afgørelse), er en form for genvej gennem de elektroniske medier nødvendig. Jeg kan ikke se anden udvej end, at enten sluger man en eller anden form for hastig registrering lagt på diskette (evt. på Internet)⁸, eller også må vi én efter én den hårde men også givtige vej: pløje os gennem retsprotokollerne.

Den sidstnævnte mulighed er måske i virkeligheden den mest realistiske, når man tager i betragtning, hvor mange muligheder der ligger i retsprotokollerne. Ingen hastig registrering vil alligevel give oplysninger om læse- og skrivekyndighed eller om folkelige fester.

Konklusionen på denne debatartikel om De Hansborgske Domme 1545-1578 må derfor blive, at netop den foreliggende kildeudgave repræsenterer det mulige for en udgivelse af retsmateriale: en begrænset jurisdiktion i et klart afmålt tidsrum. Det var næppe normen for det retslige liv i hertugdømmerne, men heller ikke undtagelsen.

Noter

- 1 Se Ditlev Tamm og Jens Chr. V. Johansen: Kongens ting, byens ting og bondens ting – studier i det danske retssystem 1500-1800, *Fortid og Nutid* 1992, s. 73-100.
- 2 Jens Chr. V. Johansen og Henrik Stevnsborg, »16.900 retssager. Om retsarkiver, sagtypologi og procesøkonomi«, *Fortid og Nutid* 1985, s. 106
- 3 Se Gustav Henningsen, Jens Chr. V. Johansen og Ditlev Tamm: 16.000 jyske domme: En sagtypologisk analyse af Hofman-Bangs regest til Viborg Landstings dombøger 1569-1805, *Fortid og Nutid* 1979, s. 242f.
- 4 Jens Chr. V. Johansen og Henrik Stevnsborg: Herom findes intet i Danske Lov... Om brugen af Danske Lov på Falster og i Helsingør, *Danske og Norske Lov i 300 år*, udg. Ditlev Tamm, 1983, s. 195ff.
- 5 Henrik Stevnsborg: 'Tak Gud min søn, at du ikke kom for Riberret'. Retspleje i Ribe 1590- 1594, *Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj den 8. september 1984*, udg. Grethe Christensen et al., 1984, s. 213f.
- 6 Bodil Christine Erichsen: Om kategorisering, *Rettspraksis* 2:94, s. 55
- 7 *Sagregistre til Aasum herreds tingbog 1640-48*. Udg. af Landbohistorisk Selskab, 1982, s. ii
- 8 Jvf. Tingbokprosjektet på Historisk Institut ved Universitetet i Oslo, se <http://www.hf.uio.no/PNH/historie.html>